

Jezične bakterije – pomagači ili štetočine u jezičnome organizmu?

Iako ne možemo sa sigurnošću utvrditi kako su izgledali počeci ljudske jezične djelatnosti i do koje je mjere ona bila policentrična (tj. vode li svi današnji svjetski jezici podrijetlo od jednoga davnog prajezika ili je jezik nastajao u nekoliko navrata na različitim mjestima), prilično je izvjesno da je, nakon što je jezična raznolikost postala činjenicom, vjerojatno svaki jezik koji je otad postojao sadržavao i određene elemente stranoga podrijetla. Eventualna bi iznimka od te tvrdnje mogli biti samo jezici izoliranih zajednica za koje nije poznato da su ostvarile dodir s kojom drugom jezičnom zajednicom, no takvi su nam jezici zbog već spomenutoga preduvjeta nedostupni, a i u njihovu je slučaju to moguće tvrditi samo za sinkronijsku razinu jer ne znamo ništa o njihovoj povijesti. Stoga takve slučajeve možemo mirne duše zanemariti.

Strani se elementi u jeziku mogu pojaviti na svim jezičnim razinama. Poznajemo tako slučajeve preuzimanja fonemâ (npr. u hrvatskome se fonem *dž* pojavljuje isključivo u riječima stranoga podrijetla, npr. *džip*, *radža* ili *hidžab*; iznimka je jednačenje po zvučnosti prema *č* – npr. *jednadžba*), morfemâ (i onih tvorbenih, npr. nastavak *-luk* turskoga podrijetla za apstraktne imenice u hrvatskome, poput *prostakluk* ili *bezobrazluk*, i gramatičkih, npr. kod nekih riječi turskoga podrijetla u albanskome koje množinu tvore turskim nastavkom *-llarë*: *baba* ‘otac’ – *baballarë* ‘očevi’), sintaktičkih konstrukcija (npr. korištenje glagolom *do* u engleskome kao pomoćnim ili emfatičkim glagolom: *I do think that is the best way. Doista smatram da je to najbolji način.*, što je preuzeto iz keltskih jezika), značenjâ (npr. riječ *zvijezda* u hrvatskome dobila je značenje ‘uspješan filmski glumac’ pod utjecajem engleskoga *star*) te naposljetku čitavih leksičkih jedinica, što će – i to upravo na primjeru tih elemenata u hrvatskome – biti predmet užega interesa u ovome članku.

Riječi stranoga podrijetla obično se nazivaju semantički neprikladnim nazivom **posuđenice** (što upućuje na posudbu, a posudba znači i vraćanje, što bi u slučaju riječi bilo apsurdno), a odnos jezične posudbe uključuje najmanje dva jezika, jezik davalac (kojih u slučaju internacionalizama može biti i više – npr. složeni internacionalizmi sastavljeni su od latinskih i grčkih sastavnica) i jezik primalac. Jezik davalac obično je jezik koji ima veći prestiž (premda, kao što ćemo vidjeti u nastavku, ni to nije uvijek točno) ili ima razvijenije nazivlje pojedine struke. Razlozi posudbe nisu uvijek racionalni i opravdani jer na njih djeluju različiti, istraživačima često i nepoznati, motivi. Česta predrasuda

.....
 Riječi stranoga podrijetla obično se nazivaju semantički neprikladnim nazivom *posuđenice*, a odnos jezične posudbe uključuje najmanje dva jezika, jezik davalac i jezik primalac.

koju laici imaju glede jezične posudbe jest da strani element nužno mora ispunjavati dotadašnju pojmovnu prazninu u jeziku primaocu, tj. da prije posudbe govornici jezika primaoca nisu uopće poznavali pojam koji posuđenica označava. To često jest točno (za dotad nepoznatu pojavu iz strane kulture jednostavnije je izravno preuzeti naziv iz jezika

.....
S obzirom na stupanj uključenosti u jezik primalac riječi stranoga podrijetla dijelimo na više različitih vrsta. Prva od njih su strane riječi u užemu smislu, a druga tuđice.
.....

te kulture nego ga prevoditi – npr. riječ *koala*, koja je poznata gotovo svim govornicima hrvatskoga, i prevedenica *crnonosi međvedak*, za koju nisu čuli ni mnogi biolozi), ali nipošto ne i uvijek – činjenica da su primjerice srpski, makedonski i bugarski posudili grčku riječ (*h*)*iljada za 1000* ne znači da prijašnji govornici tih jezika nisu znali za pojam broja tisuću (da jesu, pokazuje činjenica da se u *Dušanovu zakoniku* upotrebljava upravo ta riječ, kao i u ostalim slavenskim jezicima), nego samo da je grčki izraz iz određenoga razloga imao

veći prestiž, pa je tako potisnuo stariju slavensku riječ. Koji je konkretno razlog za to, možemo samo nagađati jer, kako rekosmo, prestiž neke jezične jedinice često određuju posve izvanjezični čimbenici. Dobar primjer za to jest jezična promjena koja je nastala nakon Francuske revolucije, kad se izgovor dvoglasa *oi* kao [wa], dotad smatran obilježjem izrazite provincijalnosti i niskoga društvenog statusa, odjednom prometnuo u prestižni izgovor jer je označavao da govornik nije povezan s prethodnim režimom. Promjena je bila toliko dalekosežna da još i dandanas taj izgovor dominira u standardnome francuskom.

Posuđenice u jeziku mogu, dakle, označavati novi pojam za koji dotad nije bilo naziva (npr. *evanđelje*), mogu posve istisnuti stariju domaću riječ (npr. turcizam *ćelav* istisnuo je domaću riječ *plješiv*), mogu supostojati kao sinonimi (npr. turcizam *marama* uz domaću riječ *rubac*) ili pak mogu označiti jednu specifičnu značenjsku nijansu (npr. *razgovor* u općemu značenju te *intervju* kao specifičan strukturirani razgovor u kojemu jedna strana postavlja pitanja radi doznavanja što više informacija o sugovorniku).

S obzirom na stupanj uključenosti u jezik primalac riječi stranoga podrijetla dijelimo na više vrsta. Prva od njih su **strane riječi u užemu smislu**, tj. riječi (često i čitave sintagme) koje su se slabo prilagodile jeziku koji ih prima zadržavajući čak i izvornu grafiju jezika iz kojega dolaze. Primjeri su takvih riječi u hrvatskome *brainstorming*, *paparazzo*, *wellness*, a sintagmâ *poste restante*, *rhythm and blues*, *reality show*. *Hrvatski pravopis* za takve riječi propisuje bilježenje u kurzivu, a jedina prilagodba hrvatskomu gramatičkom sustavu jest njihova mogućnost primanja domaćih morfoloških nastavaka (uz povremena fonotaktička ograničenja pri tvorbi izvedenica te obično dodavanje morfoloških nastavaka samo na zadnji element u sintagmi: *rhythm and bluesa*, a ne

rhythm and blues). U nekim jezicima čak se ni ta prilagodba ne provodi uvijek – tako npr. u engleskome hebrejska riječ *kibbutz* u množini dobiva izvorni hebrejski nastavak *kibbutzim* umjesto očekivanoga *kibbutzes*. Iako jezik primalac katkad nastoji za neke od tih izraza pronaći odgovarajuću prevedenicu (pa tako u hrvatskome *attachment* postaje *privitak*, a *pacemaker srčani stimulator*), mnogi od njih opstaju u jeziku u neprilagođenome obliku zato što su tek nedavno ušli u jezik i još ih se doživljava kao „goste” (to je osobito često s tehnološkim izrazima, obično iz engleskoga, kao što su *gadget*, *widget*, *captcha*, ali i s drugim izrazima koji označuju pojmove suvremene kulture i društva, primjerice *bungee jumping*, *jacuzzi*, *offshore*), zato što već postoji tradicija njihova bilježenja u izvornome zapisu (takvi su npr. pravni, logički i retorički izrazi iz latinskoga jezika, poput *ad hominem*, *corpus delicti*, *de facto*, *in flagranti*; muzikološki izrazi, obično iz talijanskoga, poput *adagio*, *pizzicato*, *mezzosopran*) ili zato što su jednostavno povezani sa specifičnom o kulturi ovisnom komunikacijskom razinom (zlobnici bi rekli i snobizmom; takvi su izrazi *à la carte*, *quid pro quo*, *sui generis*, *sic!* itd. za govornike koji žele zvučati učeno, ili pak *stage*, *remake*, *by the way* za govornike koji žele zvučati urbano i moderno, da ne kažemo *cool* i *hip*).

Za razliku od prethodne skupine **tuđice** su riječi koje su se pravopisno prilagodile jeziku primaocu, ali se njihovo strano podrijetlo i dalje vidi u atipičnim fonološkim značajkama. U hrvatskome tako tuđice prepoznajemo po neuobičajenim skupovima suglasnikâ (*džingl*, *čips*, *brend*) i samoglasnikâ (*šou*) ili po naglasku na posljednjemu slogu, što odudara od uobičajenoga naglasnog obrasca u hrvatskome standardnom jeziku (npr. *sakô*, *karê*, *žirî*; premda se i na njih može primijeniti pravilo o povlačenju naglaska na prethodni slog, tj. *sàkô*, *kàrê*, *žirî*).

Kad se riječ u potpunosti prilagodi jeziku primaocu, nazivamo je **prilagođenicom**. Najveći broj riječi stranoga podrijetla u nekome jeziku pripada toj skupini premda se njihov broj razlikuje ovisno o jezičnoj politici konkretnoga jezika (tj. o tome koliko su jake purističke tendencije, pa će tako istaknuto puristički jezik poput islandskoga imati mnogo manji broj prilagođenica, barem na standardnojezičnoj razini, te ih umjesto toga zamijeniti prevedenicama). Ovisno o kulturnome okružju u koje je smješten jezik primalac, razlikuju se jezici davaoci prilagođenica. Hrvatski jezik, kao jezik europskoga i judeokršćanskoga kulturnog kruga, u svojemu leksiku ima velik broj učenih internacionalizama (u prvome redu latinskoga i grčkoga podrijetla kao što su *kirurgija*, *agencija*, *komparativ*, *radio*, a katkad i latinsko-grčkih složenica poput *automobil* ili *televizija*), ali i europeizama, tj. riječi povezanih s pojavama proizišlim iz europske kulture i posuđenih iz odgovarajućih europskih jezika kao što su *valcer* (iz njemačkoga), *špageti*, *opera* (iz talijanskoga), *tenis* (iz engleskoga) i sl. U nekim drugim kulturnim krugovima dominantnu će ulogu imati neki

.....
Tuđice su riječi koje su se pravopisno prilagodile jeziku primaocu, ali se njihovo strano podrijetlo i dalje vidi u atipičnim fonološkim značajkama. U hrvatskome tako tuđice prepoznajemo po neuobičajenim skupovima suglasnikâ (*džingl*, *čips*, *brend*).

drugi jezici – primjerice sanskrit među jezicima južne i jugoistočne Azije, kineski među jezicima jugoistočne i istočne Azije, arapski i perzijski među jezicima islamskoga svijeta...

Naposlijetku, ako se riječ toliko uklopi u sustav jezika primaoca da je sami govornici više ne osjećaju kao stranu (obično zato što ne postoji sinonim kojim bi je se moglo

.....
 Usvojenice su riječi koje su se toliko uklopile u sustav jezika primaoca da ih sami govornici više ne osjećaju kao strane.

zamijeniti, barem ne na razini standardnoga jezika), kažemo da je riječ postala **usvojenicom**. Primjeri su takvih riječi u suvremenome hrvatskom standardnom jeziku *boja* (tur. *boya*), *cipela* (mađ. *cipő*; u dijalektima još postoji stari izraz *postola*, od kojega je nastao i naziv zanimanja osobe koja popravlja i izrađuje cipele), *anđeo* (grč. *ἄγγελος*), *lozinka* (njem. *Lösung*(*swort*)). Usvojenice iz prethodnih razdoblja nekoga jezika

prolaze sve jezične promjene kao i druge riječi toga jezika, pa ih se tako znade smatrati odgovarajućom domaćom zamjenom za druge strane riječi.

Tako se u hrvatskome jeziku turcizmu *kazan* suprotstavlja riječ *kotao* iako je i tu riječ o usvojenici od gotskoga *katils*, samo što je ta riječ posuđena još u praslavenskome razdoblju i više je nitko ne doživljava posuđenicom. Još su neki primjeri takvih ranih usvojenica *čedo* (od germanskoga *kinda*), *košulja* (lat. *casulla*), *kralj* (od osobnoga imena Karla Velikoga), *breskva* (od lat. (*prunus*) *persica*)... Posebno je zanimljiv primjer takve rane usvojenice riječ *vino*, koja je prema jednoj teoriji posuđena još u indoeuropski prajezik iz gruzijskoga (točnije prakartvelskoga) od oblika **ywino-*, koji je pak od korijena **yun-* 'svijati'.

Poseban primjer posuđivanja, za koji je teško utvrditi je li posrijedi leksičko, sintaktičko ili semantičko posuđivanje (a zapravo je sve troje pomalo), jesu **kalkovi** ili doslovne prevedenice. Kod kalkova se strana složenica (katkad i sintagma) zamjenjuje domaćim riječima i elementima po načelu jedan za jedan, tako da se kalkove katkad naziva zrcalnim prevedenicama. U hrvatskome se proces kalkiranja ponajviše događao pod utjecajem njemačkoga, pa su takvi primjeri složenice poput *vodopad* (njem. *Wasserfall*) ili *kolodvor* (njem. *Bahnhof*, pri čemu kalk nije potpun, osim ako ne pretpostavimo da je *Bahn* prevedeno kao *kolosijek*, a potom okrnjeno) i sintagme poput *doći k sebi* (njem. *zu sich kommen*) i *još uvijek* (njem. *noch immer*).

Kalkovi su učeni internacionalizmi, npr. *rukopis* (lat. *manuscriptum*), *pravopis* (grč. *ορθογραφία*), *adamova jabučica* (lat. *pomum Adami*) ili pojmovi suvremene kulture kao što je riječ *neboder* (eng. *skyscraper*).

Posuđivanje između dvaju jezika može biti **izravno**, pri kojemu posuđeni element izravno iz jezika davaoca prelazi u jezik primalac, ili **posredno**, pri kojemu riječ prvo iz jezika

davaoca biva izravno posuđena u drugi jezik, koji onda funkcionira kao jezik davalac za treće jezike – potonji su primjer posuđenice koje su se proširile posredstvom jezikâ kolonijalnih sila (egzotizmi), npr. hindska riječ *džangal* ‘šuma’ posuđena je u engleski, u kojemu je postala *jungle*, te počela označavati točno određenu vrstu guste tropske šume. Iz engleskoga je potom, moguće preko njemačkoga *Dschungel*, naposljetku došla i u hrvatski kao *džungla*. Spomenimo još i **kružno posuđivanje**, u kojemu je neka riječ posuđena iz jednoga jezika u drugi, gdje mijenja značenje (često i prilagođuje oblik) te se onda u tome obliku vraća u prvi jezik. Primjer kružnoga posuđivanja jest riječ *gospoda*, koja je iz južnoslavenskih jezika posuđena u mađarski, ondje promijenila oblik u *gazda* (u značenju ‘gospodar; vlasnik poljoprivrednoga imanja’) te se u tome novom značenju vratila u hrvatski.

U nastavku ćemo dati kratak pregled jezika davalaca koji su utjecali na inventar posuđenica u hrvatskome jeziku. Neke smo od njih već spomenuli u tekstu, no ovdje ćemo ih pokušati usustaviti.

Latinizmi

Latinizmi, tj. posuđenice iz latinskoga jezika, uglavnom spadaju u kategoriju prilagođenica jer tvore osnovu mnogih internacionalizama. Za neke od njih postoje odgovarajuće zamjene (npr. *dekoracija* – *ukras*, *kontemplacija* – *promišljanje*, *memorija* – *pamćenje*, *prefiks* – *predmetak*, *propaganda* – *promidžba*), dok su druge nezamjenjive (npr. *civil*, *doktor*, *formula*, *fraktal*, *kolega*). Mnogi su latinizmi došli u hrvatski posredstvom kojega drugog jezika, što se vidi i po određenim fonološkim (npr. *deterdžent* preko engleskoga, izvorno iz latinskoga bilo bi *detergent*) ili morfološkim promjenama (npr. *licenca* od njemačkoga *Lizenz*; od izvornoga je latinskog *licentia* hrvatsko *licencija*). Osim među prilagođenicama, vrlo rano posuđene latinizme nalazimo i među usvojenicama. Takve su već spomenute riječi *košulja* i *breskva*, ali i različiti toponimi kao što su *Poljud* (lat. *paludem* ‘močvara’) ili *Mljet* (lat. *Melita*).

Grecizmi

Slično je i s grecizmima, posuđenicama iz grčkoga jezika. Većina su grecizama internacionalizmi. Za neke od njih postoji zamjena (*astronomija* – *zvjezdoznanstvo*, *biografija* – *životopis*, *epidemija* – *pošast*), a za neke ne postoji (*anđeo*, *dinosaur*, *dijagnoza*, *energija*). Neke su povezane i s pojmovima tipičnim za antičku kulturu kao što su *akropola*, *amfiteatar* i *peristil*. Nerijetko se grecizmima označavaju i tehnički pojmovi koji su nastali mnogo poslije razdoblja klasične antike, poput fotografije, helikoptera ili kinematografa. S obzirom na to da je velik dio *Novoga zavjeta* napisan grčkim, iz grčkoga (obično posredstvom latinskoga) dolaze i mnogi kršćanski nazivi, npr. *euharistija*, *katolik*, *Biblija*, *apostol*, pa i samo ime *Krist*, što je zapravo grčki prijevod hebrejske riječi *mašijah*, tj. mesija, pomazanik. Nakon klasičnoga razdoblja grčkoga u bizantskome se razdoblju ponešto izmijenio izgovor grčkih riječi, a iz toga vremena u hrvatskome datiraju posuđenice *livada* i *perivoj* te oblik *Isus* (nasuprot *Jezus*, koji je došao posredstvom latinskoga).

Germanizmi

Od suvremenih europskih jezika najdalekosežniji je utjecaj na hrvatski imao njemački. Germanizmi nisu samo obilato prisutni u dijalektima koji su se govorili u sjevernoj Hrvatskoj, u kojoj je živio velik broj germanofonoga stanovništva (tamo često nalazimo i austrijanizme, tj. izraze regionalno obilježene već u jeziku davaocu), nego su mnogi našli svoj put i do standardnoga jezika, ponajprije zahvaljujući činjenici da je njemački bio službeni jezik Habsburške Monarhije i stoga imao prestiž i u krajevima u kojima nije bilo njegovih govornika. Kao i u prethodnim slučajevima za neke germanizme postoje zamjene (*cigla – opeka, bina – pozornica, remen – pojas*), a za neke ne postoje (*krumpir, ceb, keks, šank*). Neke njemačke riječi koje označuju pojmove povezane s njemačkom kulturom nikad nisu prilagođene hrvatskomu, tj. ostale su u kategoriji stranih riječi (*Weltschmerz, Lebensraum, Übermensch*), dok kod drugih germanizama karakteristični suglasnički skupovi odaju njihovo strano podrijetlo (*gvirc, pult, šminka*). Njemački je bio i jezik posrednik za mnoge internacionalizme i europeizme (*klavir, kontrola, paradajz*).

Talijanizmi

Utjecaj donekle sličan onomu njemačkoga u unutrašnjosti imao je talijanski jezik u priobalju, no posuđenice iz njega u mnogo su manjoj mjeri prodrle na kontinent. Talijanizmi, i to obično venecijanizmi (budući da je glavni jezik davalac u tome slučaju bio mletački talijanski), najprisutniji su u leksiku povezanom sa životom u mediteranskome priobalju i plovidbom (*parangal, laguna, tramontana, makija*), no poneki su se ipak uspjeli probiti i u opći leksik – takva je npr. riječ *boca*. Iz talijanskoga dolaze i ekonomski nazivi *dukat, kapara, storno, valuta* ili *banka* (ovaj posljednji možemo smatrati internacionalizmom) te, naravno, čitav niz europeizama, u prvome redu iz područja umjetnosti i kulinarstva, kao što su *akvarel, pastel, kantata, kadenca, bravura, novela, sonet, makaroni, njoki...* Mnogi talijanizmi zadržali su svoju izvornu grafiju (*fortissimo, crescendo, chiaroscuro, pizza...*) ili ih prepoznajemo po neuobičajenoj fonotaktici (*sfumato, žbir*).

Galicizmi

Posuđenice iz francuskoga jezika, tj. galicizmi, česte su kao obilježje visokoga stila (u tome slučaju obično zadržavaju i izvornu grafiju: *carte blanche, faux pas, en passant*), ali su u velikome broju prodrle i u svakodnevni jezik. Neke od njih su zamjenjive (*ambasada – veleposlanstvo, ekran – zaslon, šofer – vozač*), a neke popunjavaju leksičke praznine (*anketa, biskvit, siže, krupje*). Obično se prepoznaju po mogućnosti naglaska na posljednjemu slogu (*triko, milje, kroki*), često prisutnomu fonemu *ž* (*etaža, žandar, prestiž*) te neuobičajenoj fonotaktici (*žanr, blond, portfelj*).

Anglizmi

Anglizmi, tj. posuđenice iz engleskoga jezika, osobito su prisutni u posljednjih sedamdesetak godina, otkako je engleski jezik preuzeo primat među svjetskim jezicima.

Anglizmi su posebno brojni u tehničkome nazivlju, posebno informatičkome (*laptop, port, link, laser*), suvremenome ekonomskom, pravnom i političkom nazivlju (*screening, twinning, grant, trust, think tank, opinion maker, spin doctor, biznis, broker, menadžer, holding*), popularnoj kulturi (*funk, look, bestseller, dizajn, top-lista, bend, hepening, imidž, triler*), sportu (*gem, set, meč, boks, pak, gol, doping, korner, aut*)... Kao što se vidi, nerijetko zadržavaju izvornu grafiju, što upućuje na njihov još uvijek donekle privremen status u jeziku (ili na već spomenutu pokondirenost jednoga dijela govornikâ). Za neke anglizme koji su dulje u hrvatskome jeziku pronađene su hrvatske istovrijednice ili su oni već preuzeti kao sinonimi odgovarajućih domaćih izraza (*bit – uspjehnica, flert – očijukanje, rival – suparnik*); primjeri starijih anglizama koji su popunili leksičke praznine bile bi riječi *gangster, blef, klub, tenk*.

Hispanizmi i luzitanizmi

Mnogo manji utjecaj od prethodno spomenutih zapadnoeuropskih jezika na hrvatski imali su španjolski i portugalski jezik. U hispanizme u hrvatskome ubrajamo riječi *gerila, armada* i *embargo* te pokoji egzotizam koji je došao iz španjolskoga, a postao je dijelom općega leksika, kao što su *cigara* ili *tekila*. Luzitanizmi, tj. posuđenice iz portugalskoga, još su malobrojniji – *barok, marmelada, bajadera* (u značenju ‘indijska plesačica’, ne ‘slatkiš’) te od egzotizama npr. *banana*.

Bohemizmi

Slavenski su jezici također međusobno utjecali jedan na drugi, pri čemu su na hrvatski osobit utjecaj imali češki (kao slavenski jezik koji je prvi razvio vlastito nazivlje) i ruski (osobito u drugoj polovici 20. st.). U bohemizme (češke posuđenice) u hrvatskome ubrajamo *časopis, dražbu, vlak, pokus, natpis, obzor, krajobraz*... Češki je poslužio kao uzor Bogoslavu Šuleku, podrijetlom Slovaku, u tvorbi hrvatskoga kemijskog nazivlja (nazivi *kisik, vodik, dušik* nastali su po uzoru na češke oblike *kyslík, vodík, dusík*), a preuzeta je i riječ *klokan* umjesto internacionalizma *kengur*. Kako su veliku ulogu u razvitku nogometa u Hrvatskoj imali studenti iz Praga, ne čudi da su iz češkoga došle i *kopačke*, a i *branka* (u značenju ‘gol’, doduše samo u Dalmaciji). Češki je dao i nekoliko internacionalizama kao što su *haubica, pištolj, robot* i *polka*.

Rusizmi

Rusizmi su česti među riječima koje se odnose na razdoblje socijalističke vladavine kao što su *petoljetka, uravnilovka, čistka, aparatčik*; nerijetko i kao stopljenice (npr. *agitprop – агитация* i *пропаганда, kolhoz – коллективное хозяйство*, pa po uzoru na to od domaćih riječi i *glodur – glavni i odgovorni urednik*). Od riječi koje su ušle u opći leksik možemo navesti, primjerice, *ogroman, bezopasan, točan, poriv, oblast, naturščik*; a također i riječ *inteligencija* u značenju ‘obrazovani sloj društva’, u kojoj je došlo do značenjske posudbe. Ruski su internacionalizmi riječi *voška, trojka* (u značenju ‘zaprega s tri konja’), *stepa* itd.

Srbizmi

Srbizmi su u posljednjih 25 godina uglavnom bili proskribirani u sklopu postupka čišćenja hrvatskoga jezika od utjecajâ iz razdoblja kad se nazivao hrvatskosrpskim, tako da su taj postupak preživjeli uglavnom izrazi povezani sa srpskom kulturom i pravoslavljem (*popadija, opijelo, koljivo* – nerijetko su te riječi i same posuđenice iz slavenosrpskoga i grčkoga), nekoliko rusizama kod kojih je srpski bio jezik posrednik (*činovnik, savršen, podčiniti*) te jedan pravi internacionalizam iz srpskoga, riječ *vampir*.

Utjecaj ostalih slavenskih jezika u hrvatskome je zanemariv i svodi se tek na pokoju riječ, npr. *svizac* iz slovenskoga, *pečalba* iz makedonskoga ili, pak, europeizam *mazurka* iz poljskoga.

Hungarizmi

Glede riječi iz jezika koji su udaljeniji od hrvatskoga, začuđujuće je malen utjecaj mađarskoga jezika na hrvatski leksik s obzirom na povijesnu prisutnost Mađarâ u susjedstvu Hrvatâ. Hungarizama u hrvatskome standardnom jeziku ima jedva tridesetak (u dijalektima je njihov broj očekivano veći) iako su među njima mnoge svakodnevne riječi: *čopor, gumb, orijaš, bitanga, mamlaz, kip, hajduk, punda, lopov, karika, teret, horog* (vrsta udarca u košarci), *remek* (prvi element u *remek-djelo*), toponim *Beč* te internacionalizmi *gulaš* i *kočija*. Tu treba pribrojiti i neke germanizme kojima je mađarski bio posrednik: *bunda, soba, puška, roštilj, šogor*.

Turcizmi

Potpuno je drukčije s turcizmima. Turci su na našim prostorima u narodnoj predaji i književnosti imali epitet uljeza, no ostavili su neupitan kulturni i jezični utjecaj, tako da turcizmi nisu tek riječi povezane s islamskom i orijentalnom kulturom nego i mnoge svakodnevne riječi kao što su *jastuk, bakar, čekić, kat, bubreg, bunar, čelik, deva, tavan* ili *torba*. Turski je bio i jezik posrednik za još udaljenije jezike, pa su tako njegovim posredstvom stigle i riječi iz perzijskoga kao što su *čarapa, šećer, sat, papuča, pamuk, kiosk, kula, pekmez* ili *tava*, riječi iz arapskoga kao što su *sanduk, džep, dućan, mušterija, zanat, alat, budala, fitilj, majmun* i *rakija*, ali i riječi iz grčkoga kao što su *krevet, kutija* i *fenjer*. Iz turskoga su u hrvatski došli i neki prilozni i čestice kao što su *čak, tek* ili *barem*, a također i usklik *hajde*.

Arabizmi

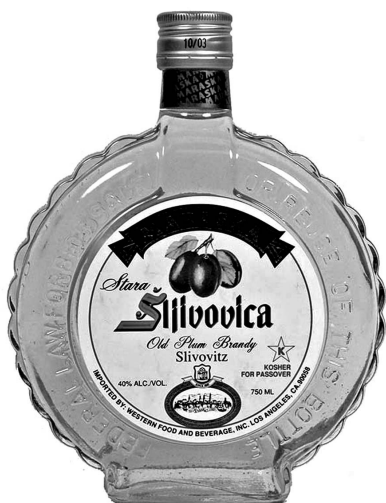
Arapske riječi nisu stigle samo posredstvom turskoga jer su mnogi arabizmi već tijekom srednjega vijeka prodrli u europske jezike postavši tako internacionalizmima. Takve su npr. riječi *alkohol, admiral, algebra, madrac, algoritam, azimut, zenit*.

Riječi iz ostalih jezika

Naravno, hrvatski leksik sadržava i riječi iz ostalih, udaljenijih jezika koje vrlo često označavaju specifične pojmove povezane s kulturom pojedinoga naroda, te su stoga obično neprevedive. Takve riječi nazivamo **egzotizmima**, premda su one već po svojoj naravi ujedno i internacionalizmi jer ih većina jezika preuzima u izvornome obliku iz jezika nosilaca te kulture. Takve riječi mogu označavati npr. jela i pića (*boršč* iz ruskoga, *kečap* iz malajskog, *kroasan* iz francuskoga, *tortilja* iz španjolskoga, *susi* iz japanskoga, *tofu* iz kineskoga), životinje (*orangutan* iz malajskog, *jak* iz tibetskoga, *mungo* iz tamilskoga, *oposum* i *rakun* iz povhatanskoga, *kivi* iz maorskoga), biljke (*ananas* iz jezika tupi, *avokado* iz nahuatla, *bambus* iz malajskog), građevine (*bungalov* iz hindskoga, *iglu* iz eskimskoga, *jurta* iz nekoga od turkijskih jezika), odjeću i obuću (*kimono* iz japanskoga, *mokasina* iz povhatanskoga, *pončo* iz araukanskoga), glazbala (*balalajka* iz ruskoga, *ukulele* iz havajskoga, *sitar* iz hindskoga), društvene titule i uloge (*samuraj*, *nindža* i *gejša* iz japanskoga, *emir* i *šejk* iz arapskoga, *lord* i *šerif* iz engleskoga, *šah* iz perzijskoga, *kan* iz mongolskoga) te različite druge s pojedinom kulturom povezane pojmove (*džihad* iz arapskoga, *origami* iz japanskoga, *tabu* iz polinezijskih jezika, *apartheid* iz afrikanskoga).

Spomenuli smo da je jedan od razloga jezične posudbe, ako nije riječ o popunjavanju leksičke praznine, prestiž koji neki jezik uživa, što ga čini poželjnim za posuđivanje u slučaju da govornici jezika primaoca žele biti društveno prihvaćeniji. No postoji i obrnuta situacija, tzv. negativni prestiž. Neki jezici, ili njihovi govornici, u okolnim se zajednicama percipiraju s omalovažavanjem, što dovodi do preuzimanja elemenata iz tih jezika u niže stilske registre jezika primaoca, npr. za psovke i pejorativno obraćanje. Isto tako, negativni prestiž te jezike čini neprivačnima za učenje, pa tako često i nerazumljivima okolnim jezičnim zajednicama, zbog čega određene društvene skupine koje iz nekoga razloga žele ostati nerazumljive okolini – obično je riječ o ljudima koji se nalaze na rubu zakona (ili izvan zakona), ali i o mladim ljudima koji imaju potrebu nijekati društvene norme – neke elemente iz takvih jezika uvrštavaju u svoj žargon. Takav status u slučaju hrvatskoga ima primjerice albanski jezik, iz kojega dolaze posuđenice kao što su *kinta* ili *kopile*, te u još većoj mjeri romski jezik, iz kojega su u hrvatski došle riječi kao što su *dasa*, *lova*, *džukela*, *gedžovan*, *šorati* i *giljati*. Riječi koje na taj način budu posuđene obično ostaju jako stilski obilježene i vrlo teško se probiju u neutralni jezični stil.

Na kraju ovoga teksta nameće se samo od sebe još jedno pitanje. Budući da smo se uglavnom bavili slučajevima u kojima je hrvatski bio jezik primalac, postoje li i slučajevi u kojima je hrvatski bio jezik davalac, tj. postoje li posuđenice iz hrvatskoga u drugim jezicima? Odgovor je potvrđan, ali uz napomenu da je broj takvih riječi ograničen i

također širenje provedeno posredno, s mađarskim kao jezikom posrednikom (što i ne čudi s obzirom na važnost spomenutoga začina u mađarskoj kuhinji), a u čijemu je slučaju nedvojbeno riječ izvedenica od riječi *papar* (koja je i sâma u hrvatskome posuđenica iz latinskoga) s pomoću sufiksa *-ka*, koji nalazimo i u riječima kao što su *ljutika* ili *limunika*.

uglavnom sveden na susjedne jezike – npr. riječ *nogomet* tako je posuđena u slovenski, prisutan je određeni broj posuđenica u mađarskome koje su neupitno štokavske, no nije moguće sa sigurnošću utvrditi dolaze li iz hrvatskih ili srpskih govora... Stručni geomorfološki internacionalizmi kao što su *dolina* i *polje*, premda oblikom istovjetni, ipak ne dolaze iz hrvatskoga, nego iz slovenskoga, no i hrvatski se može pohvaliti dvjema riječima koje su postale egzotizmi, premda uz određene ograde. Prva je od tih riječi *šljivovica*, posuđena u njemački kao *Slivowitz*, odakle je onda posuđivana u neke druge jezike (npr. švedski), no njezina proširenost ipak je ograničena. Drugi je slučaj nešto proširenija riječ *paprika*, kod koje je

Naslov ovoga članka iznosi tvrdnju koju nam nije bio cilj izravno dokazati ili opovrgnuti, nego potaknuti čitatelje da sami donesu zaključak o umjesnosti takve usporedbe. Oko posuđenica se lome koplja, neki ih nesmiljeno proganjaju, drugi pregorljivo brane... U ovome smo članku pokušali pokazati u kolikoj su mjeri posuđenice integralni elementi svakoga jezika (vjerojatno se mnogi čitatelj iznenadio kolike su obične i svakodnevne riječi zapravo stranoga podrijetla), kao i to da njihova prisutnost – uz razumna ograničenja – ne osiromašuje jezik, naprotiv. Naravno, kao i sa svime drugim na ovome svijetu, u biranoj je uporabi jezika nužno pronaći mjeru njihove učestalosti, tj. procijeniti kad su one doista nužne radi jasnoće i informativnosti, kad su potrebne radi stilske obilježenosti teksta i određene društvene poruke, a kad ih mirne duše možemo izostaviti u korist prikladnih domaćih istovrijednica. Iako i one možda ispadnu posuđenicama iz nekoga starijeg razdoblja. Voditi bespoštednu borbu protiv svih posuđenica u jeziku u konačnici može naškoditi samomu tom jeziku – upravo kao što i uništavanje svih bakterija u organizmu naposljetku može ugroziti dobrobit toga istog organizma. Stoga postupajmo s posuđenicama pažljivo i koristimo se njima odgovorno.